सत्सङ्गस्य श्रेष्ठत्वम्

एकदा महर्षिः वसिष्ठः विश्वामित्रस्य आश्रमं गतवान् । विश्वामित्रः तम् आदरेण स्वागतीकृतवान् । सः स्वस्य एकसहस्रवर्षात्मकस्य तपसः फलं व्ययीकृत्य तेन वसिष्ठस्य सत्कारं कृतवान् । वसिष्ठः अपि अतीव सन्तुष्टः अभवत् ।

पुनः कदाचित् विश्वामित्रः अतिथिरूपेण वसिष्ठस्य आश्रमं गतवान् । वसिष्ठः अपि विश्वामित्रम् आदरेण एव सत्कृतवान् । सः स्वस्य अर्धघटिकात्मकस्य सत्सङ्गस्य फलस्य समर्पणेन विश्वामित्रस्य यथोचितं सत्कारं कृतवान् ।

परन्तु एतेन विश्वामित्रः असन्तुष्टः अभवत् । तस्य मुखम् असमाधानेन रक्तवर्णं जातम् । तदा तं दृष्ट्वा वसिष्ठः उक्तवान् - ''मम आतिथ्येन भवान् न सन्तुष्टः इति दृश्यते । भवतः तपोबलं श्रेष्ठम् उत मम सत्सङ्गफलं श्रेष्ठम् इति अहं न जानामि । तद्विषये निर्णयं कर्तुम् आवाम् अन्यस्य कस्यापि साहाय्यं स्वीकुर्वः'' इति ।

विश्वामित्रः अङ्गीकृतवान् । परन्तु तादृशः निर्णेता कः इति शङ्का समुत्पन्ना । यतः द्वौ अपि महर्षी । द्वयोः अपि तपोबलं महत् एव । अतः भूलोके कोऽपि तयोः विषये निर्णयं वक्तुम् उत्साहं नैव अकरोत् ।

ततः तौ ब्रह्मलोकं गतवन्तौ । ब्रह्माणं दृष्ट्वा सर्वं निवेदितवन्तौ । ब्रह्मा चिन्तितवान् - निर्णयश्रावणेन अनयोः एकतरः रुष्टः भवति एव । सः मह्यं शापं दद्यात् इति । अतः सः उक्तवान् - ''अहं सर्वदा सृष्टिकार्ये एव मग्नः भवामि । मम मनः तत्रैव लग्नं भवति । अतः अहम् एतत् कार्यं कर्तुं नैव शक्नोमि । क्षन्तव्यम् । भवन्तौ विष्णुसमीपं गच्छताम्'' इति ।

ततः तौ विष्णुलोकं गत्वा तं प्रार्थितवन्तौ । विष्णुः उक्तवान् - ''मम तपसः अनुभवः नास्ति । न वा सत्सङ्गस्य । अतः अहं निर्णयं वक्तुं न अर्हामि । भवन्तौ भगवन्तं शङ्करं यदि निवेदयतः तर्हि सः वक्तुं शक्नोति'' इति ।

ऋषिवरौ ततः कैलासं गतवन्तौ । भगवान् शङ्करः तु एवम् उक्तवान् - ''समुद्रमथनकाले अहं हालाहलं पीतवान् । तस्य विषस्य प्रभावेण मम मनः अधुनापि पूर्णतया स्वस्थं नास्ति । अतः अहं निर्णयं वक्तुं न शक्नोमि । पाताले आदिशेषः निवसति । सः तु सर्वदा तपोनिरतः तिष्ठति । सहस्रमुखः सः सर्वदा मुनीनां सत्सङ्गलाभम् अपि प्राप्नोति । भूभारं वहतः तस्य एव तादृशं सामर्थ्यम् अस्ति । भवन्तौ तम् एव निवेदयताम्'' इति ।

वसिष्ठविश्वामित्रौ पातालं गतवन्तौ । तयोः विवादं श्रुत्वा आदिशेषः उक्तवान् - ''भवतोः कोऽपि स्वप्रभावेण मम मस्तकस्थां पृथिवीं क्षणकालं यावत् आकाशे निरालम्बां धारयतु । तावत्कालपर्यन्तं मम मस्तकभारः न्यूनः भवति । तदा अहं स्वस्थः भूत्वा भवतोः विवादस्य निर्णयं कर्तुं शक्नोमि'' इति ।

आदिशेषस्य वचनं श्रुत्वा महर्षिः विश्वामित्रः हस्तेन जलं गृहीत्वा सङ्कल्पं कृतवान् - ''मया कृतस्य एकसहस्रवर्षात्मकस्य तपसः बलेन एषा पृथिवी अन्तरिक्षे निरालम्बा तिष्ठतु'' इति । किन्तु पृथिवी आदिशेषमस्तकात् किञ्चिदपि उपरि न स्थिता ।

ततः महर्षिः वसिष्ठः सङ्कल्पं कृतवान् - ''मया कृतस्य अर्धघटिकात्मकस्य सत्सङ्गस्य बलेन पृथिवी अन्तरिक्षे तिष्ठतु'' इति ।

अहो आश्चर्यम् ! पृथिवी अन्तराले निरालम्बतया अतिष्ठत् ! वादस्य निर्णयः प्रत्यक्षं दृष्टः आसीत् ।

विश्वामित्रः स्वस्य पराजयम् अङ्गीकृत्य वसिष्ठं नमस्कृत्य उक्तवान् - ''भगवन् ! सत्सङ्गस्य एव फलम् अधिकम् । भवतः सत्सङ्गात् अहमपि धन्यः भवामि'' इति

❑❑